

Piotr Dąbrowski

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie

Spoleczne funkcje rezerwatów biosfery

*The objectives of management of land, water
and living resources are a matter of societal choice
(The Ecosystem Approach, Principle no. 1)*

Wprowadzenie

Światowa sieć rezerwatów biosfery jest budowana już od ponad 30 lat. W ciągu tego czasu poglądy na rolę i zadania tych obszarów uległy wyraźnej ewolucji, zgodnie z kierunkiem kształtowania się współczesnego paradygmatu w zakresie relacji między człowiekiem a przyrodą.

W początkowym okresie znaczenie rezerwatów biosfery upatrywano przede wszystkim w:

- zachowaniu zróżnicowania zespołów organizmów żywych w naturalnych i seminaturalnych ekosystemach (cel ochronny);
- zabezpieczeniu reprezentatywnych terenów dla badań naukowych i monitoringu (cel badawczy);
- stworzeniu odpowiednich warunków do nauczania i wychowania (cel edukacyjny).

Konsekwencją takiego podejścia było włączanie do sieci przede wszystkim istniejących już terenów chronionych, szczególnie parków narodowych i dużych rezerwatów przyrody. W takich przypadkach nazwa „rezerwat biosfery” nie oznaczała w praktyce samodzielnego bytu, a stawała się raczej wyrazem międzynarodowego uznania i zobowiązaniem do szczególnego traktowania danego parku narodowego. Należy jednak podkreślić, że w dyskusjach prowadzonych

w ramach międzynarodowych konferencji, organizowanych w ramach programu MAB, już w latach 70. XX w. zwracano uwagę na to, że cele rezerwatów biosfery winny być realizowane z uwzględnieniem potrzeb lokalnych społeczności. Po opublikowaniu w 1980 r. Światowej Strategii Ochrony i powszechnym przyjęciu (przynajmniej deklaratywnym) zasady zrównoważonego rozwoju, społeczny aspekt funkcjonowania rezerwatów biosfery nabrał znacznie większego znaczenia. Tendencja ta uległa jeszcze dalszemu wzmocnieniu w związku z upowszechnianiem się w latach 80. XX w. koncepcji ochrony różnorodności biologicznej jako swego rodzaju syntezy teorii i praktyki ochrony przyrody. Zarówno deklaracja z Rio (1992), jak i międzynarodowa konwencja o ochronie różnorodności biologicznej (1993) jednoznacznie podkreślają ścisły związek między ochroną zasobów przyrodniczych a zachowaniem walorów kulturowych i rozwojem cywilizacyjnym lokalnych społeczności.

Ta ewolucja poglądów znalazła wyraz w przyjętym w Sewillii (1995) Ramowym Statucie rezerwatów biosfery, który promocję zrównoważonego rozwoju stawia wśród trzech podstawowych funkcji każdego rezerwatu (art. 3). Chodzi przy tym nie o propagowanie werbalne, ale praktyczne, poprzez realizowanie konkretnych projektów i wdrażanie zasad ekorozwoju na terenie rezerwatu biosfery. Co więcej statut ramowy wprost wymaga (art. 4. p. 6), aby spełnianie funkcji rezerwatu biosfery było przedmiotem współdziałania władz publicznych, społeczności lokalnych, organizacji i osób fizycznych. Z pewnością takie uczestnictwo jest niezbędne dla ustanowienia przewidzianych statutem (art. 4, p. 7, lit. a, b, c) mechanizmów zarządzania działalnością człowieka w rezerwacie biosfery, opracowania planu (strategii) zagospodarowania tego terenu i wyznaczenia instytucjonalnych metod wdrożenia tego planu.

Lapidarne zapisy Statutu Ramowego zostały rozwinięte w Strategii Sewilskiej (1995), która zawiera wskazania zmierzające do bardziej efektywnego realizowania przez rezerwaty biosfery ich trojakich funkcji. W szczególności, w zakresie udziału społeczeństwa w działalności rezerwatów biosfery Strategia zaleca¹:

- analizę interesów różnych podmiotów i włączenie ich w procedury planowania i podejmowania decyzji odnośnie do zarządzania i użytkowania rezerwatu;
- opracowanie i ustanowienie instytucjonalnych mechanizmów w zakresie zarządzania, koordynacji i integracji różnych projektów realizowanych na terenie rezerwatu;
- ustanowienie systemu konsultacji, w których powinny uczestniczyć podmioty gospodarcze i społeczne, reprezentujące szerokie spektrum interesów, np. rolnictwa, leśnictwa, gospodarki wodnej, łowiectwa, rybołówstwa, turystyki i rekreacji, badań naukowych itp.;

---

¹ Podane zalecenia stanowią wybór i uogólnienie postulatów zawartych w różnych częściach Strategii, odnoszących się do poziomu poszczególnych rezerwatów biosfery.

- wyselekcjonowanie i ocenę miejscowych produktów i usług w celu zapewnienia osiągnięcia przez miejscowe społeczności dochodów, opartych o zrównoważone metody gospodarowania;
- dbałość o to, aby korzyści płynące z użytkowania zasobów naturalnych znajdujących się na terenie rezerwatu trafiały, w sprawiedliwych proporcjach, do różnych podmiotów, które tam działają;
- wykorzystywanie rezerwatów biosfery dla prowadzenia badań podstawowych i aplikacyjnych, w szczególności projektów interdyscyplinarnych, łączących nauki przyrodnicze i społeczne;
- szczególne zaangażowanie lokalnych społeczności - od dzieci po osoby dorosłe - w projekty edukacyjne zmierzające do popularyzacji celów rezerwatu biosfery;
- stymulowanie programów kształcenia, adresowanych do lokalnych społeczności i innych czynników działających na terenie rezerwatu, aby umożliwić im pełny udział w planowaniu, zarządzaniu i monitorowaniu zachodzących tam procesów.

Realizacja tych wskazań powinna doprowadzić do tego, aby rezerwaty biosfery stały się autentycznym wzorem rozwiązywania problemu ochrony różnorodności biologicznej i oczekiwanego awansu cywilizacyjnego.

W przypadku transgranicznych rezerwatów biosfery ich rola społeczna ulega dalszemu wzbogaceniu o elementy współpracy międzynarodowej, prowadzonej w duchu partnerstwa i poczucia wspólnej odpowiedzialności za przyrodnicze i kulturowe dziedzictwo.

Złożone funkcje rezerwatów biosfery określone przez Statut Ramowy i Strategię muszą znaleźć odzwierciedlenie w ich strukturze przestrzennej. Powinny to być jednostki dostatecznie duże, aby obejmowały zarówno strefę o dominującej funkcji ochronnej, jak też obszary o różnym stopniu zagospodarowania i przekształcenia na skutek ludzkiej działalności. Wydzielenie tych stref stanowi o przestrzennej specyfice rezerwatów biosfery. Jest zrozumiałe, że funkcje społeczne rezerwatów biosfery są realizowane przede wszystkim w strefie przejściowej (*transition*), w mniejszym zakresie w strefie buforowej (*buffer*), a tylko w niewielkim stopniu w strefie rdzeniowej (*core*).

Chociaż historycznie rzecz biorąc rezerwaty biosfery powstawały głównie w oparciu o istniejące parki narodowe, to jednak powinny one stanowić twory znacznie bogatsze w funkcje i bardziej złożone pod względem organizacyjnym, a także obejmujące bardziej zróżnicowane obszary. W istocie, na przykładach europejskich można pokazać, że od końca lat 80. XX w., nowo powstające rezerwaty biosfery są na ogół dość duże i zawierają wyraźnie wydzieloną strefą przejściową, w której znajdują się jednostki osadnicze. Dla przykładu: w liczącym 71.500 ha Rezerwacie Biosfery Białe Karpaty (Czechy) mieszka ok. 75 tys. ludzi, a we włoskim rezerwacie Dolina Ticino o pow. prawie 100 tys. ha, żyje ok. 425 tys. mieszkańców. Trzeba dodać, że ciągle nie wszystkie istniejące na świecie rezerwaty biosfery faktycznie spełniają kryteria Statutu Ramowego. Nie brak obiektów, które w praktyce pełnią tylko funkcje ochronne, badawcze

i monitoringu, a ich granice pokrywają się z granicami terenów o surowym reżimie ochronnym. Także w mentalności wielu osób z kręgów administracji ochrony przyrody i środowisk naukowych jest ciągle żywa wizja rezerwatów biosfery ukształtowana w pierwszym dziesięcioleciu ich funkcjonowania. Kore-sponduje to, niestety, ze słabym zrozumieniem istotnej treści pojęcia „rezerwat biosfery” w szerokich kręgach społecznych.

Wśród rosnącej liczby rezerwatów biosfery, które w wysokim stopniu spełniają swoje złożone zadania, można wskazać pewne typowe kierunki realizacji funkcji społecznych, przy czym z polskiego punktu widzenia, szczególnie interesujące są doświadczenia europejskie, jako nabyte w porównywalnych warunkach społeczno-ekonomicznych.

Współgospodarowanie i współodpowiedzialność

„Dojrzałe” rezerваты biosfery obejmują zwykle powierzchnię liczoną w dziesiątkach tysięcy hektarów, należącą do różnych jednostek administracyjnych i o zróżnicowanej strukturze własnościowej. Żyjące na ich terenie społeczności są zorganizowane we wspólnoty samorządowe oraz stowarzyszenia, czy związki o charakterze gospodarczym (np. zrzeszenia producentów rolnych, dostawców usług turystycznych czy wspólnoty leśne). Ponadto sprawy rezerwatów są przedmiotem zainteresowania czynników zewnętrznych, np. regionalnych czy ogólnokrajowych organizacji ekologicznych lub potencjalnych inwestorów. Włączenie tak różnych podmiotów w proces zarządzania rezerwatem polega np. na tworzeniu różnych ciał doradczych i opiniodawczych, które dają możliwość artykulacji szerokiego spektrum poglądów i interesów, a także poszukiwanie rozsądnego kompromisu. Ciała opiniodawczo-doradcze współpracują z organem sterującym działaniem rezerwatu. Organ taki na ogół nie ma funkcji typowo zarządczych. Jego rolą jest raczej koordynowanie projektów realizowanych w różnych jednostkach administracyjnych wchodzących w skład rezerwatu, inicjowanie wspólnych programów i przedsięwzięć oraz reprezentowanie rezerwatu na zewnątrz. Powstanie takiej jednostki koordynującej (umownie zwanej „zarządem” rezerwatu) jest czasem oparte o regulacje prawa państwowego, częściej jednak opiera się na dobrowolnym porozumieniu zawartym np. między samorządami a administracją ochrony przyrody. Porozumienie takie określa zakres odpowiedzialności, kompetencje i metody działania, a także sposoby finansowania „zarządu”, gdyż jednostka taka musi być wyposażona w niezbędną strukturę administracyjno-biurową.

Integracji lokalnych czynników wokół zasadniczych celów rezerwatu bardzo dobrze służy proces opracowywania wspólnej strategii (planu) zrównoważonego rozwoju. Umożliwia on zharmonizowanie planów (strategii) wprowadzanych w życie w poszczególnych jednostkach administracyjnych oraz podejmowanie projektów w szerszej skali. Od myślenia kategoriami jednostek administracyjnych przechodzi się stopniowo do myślenia i działania w kategoriach ekosystemowych (np. zlewni czy siedlisk), znacznie lepiej odpowiadających zasadom zrównoważonego rozwoju. Wypracowanie takiej wspólnej strategii to proces dość długi

i najczęściej obfitujący w kontrowersje, ale jeżeli już uda się go doprowadzić do opartego na zgodzie skutku, to strategia staje się czynnikiem integrującym i budującym poczucie szerszej wspólnoty, a także wspólnej odpowiedzialności za realizację nakreślonych celów. Umożliwia ona także lepsze wykorzystanie, dla dobra lokalnych społeczności, potencjalnych możliwości tkwiących w specyficznej pozycji rezerwatów biosfery.

Wszystkie te uwagi dotyczą również, z odpowiednimi modyfikacjami, partycypacji różnych podmiotów w „zarządzaniu” transgranicznymi rezerwatami biosfery.

Korzyści marketingowe

Światowa sieć rezerwatów biosfery to ciągle bardzo ekskluzywny klub, obejmujący zaledwie 531 obiektów w skali światowej², podczas gdy liczba różnorodnych terenów chronionych ewidencjonowanych przez ONZ przekracza 100 tys. Rygorystyczna (zwłaszcza w ostatnim dziesięcioleciu) procedura nominacji sprawia, że nie jest łatwo dołączyć do sieci nowe obiekty. W powszechnej świadomości fakt wpisania na listę rezerwatów biosfery jest odbierany jako gwarancja najwyższej próby walorów przyrodniczych, krajobrazowych, doskonałego stanu środowiska, a coraz częściej także bogatej tradycji i kultury ludowej. Jest to wykorzystywane marketingowo, zwłaszcza w obszarach: turystyki, rekreacji i lokalnych produktów.

Obserwacje trendów występujących na rynku turystycznym jednoznacznie wskazują na to, że rosnąca liczba klientów w wyborze produktu turystycznego kieruje się jakością środowiska, stanem i zróżnicowaniem przyrody oraz estetyką krajobrazu.

Produkty lokalne, dla których pochodzenie z terenu rezerwatu biosfery stanowi atut marketingowy, to przede wszystkim żywność (jakość środowiska, tradycyjne rolnictwo, płody leśne), w dużej mierze także wyroby oparte o lokalne zasoby i tradycyjne technologie (element różnorodności kulturowej).

Zintegrowana działalność promocyjna

Jednostka koordynująca („zarząd”, management) ma wszelkie dane, aby prowadzić np. system informacji, kampanie reklamowe, stoiska na imprezach targowych, strony internetowe, działalność wydawniczą itp., w skali obejmującej cały teren i pod znakiem firmowym rezerwatu biosfery. Ważną rolę pełni także organizacja wspólnych imprez, zwłaszcza o charakterze turystycznym, rekreacyjnym, kulturalnym czy folklorystycznym. Do omawianej działalności należy także zaliczyć np. ujednoczenie systemu oznakowania atrakcji i usług turystycznych, wprowadzenie centralnej rezerwacji noclegów w gospodarstwach agrotury-

---

² Dane według stanu na 31.12. 2008 r.

stycznych i pensjonatach, stymulowanie transportu publicznego dostosowanego do potrzeb turystów, czy też wprowadzenie programu certyfikacji lokalnych produktów (żywność, rękodzieło) pod kątem ich standardów ekologicznych, autentyczności i zgodności z lokalną tradycją. Możliwość oznakowania danego wyrobu czy usługi logo rezerwatu biosfery stanowi ważny element kreowania lokalnej marki, którą można zarządzać i czerpać z tego tytułu korzyści.

Oczywiście, podobne działania mogą być prowadzone na poziomie jednostek administracyjnych (gmin, powiatów), ale funkcjonowanie w ramach rezerwatu biosfery pozwala na zintegrowanie działalności promocyjnej i uzyskanie, przy tych samych nakładach, znacznie lepszych efektów, wspomaganych dodatkowo przez omówione wyżej atuty marketingowe.

Pozyskiwanie środków zewnętrznych

W krajach rozwiniętych, a w szczególności w Unii Europejskiej, znaczna część środków przeznaczonych na wspieranie różnych lokalnych inicjatyw jest rozdysponowywana w systemie konkursu projektów (system grantowy). Dotyczy to zarówno środków budżetowych danych państw czy regionów, środków pomocowych UE, instytucji międzynarodowych czy też oferowanych przez fundacje i prywatnych sponsorów. Jeżeli dany rezerwat biosfery jest prawidłowo zorganizowany, to stwarza on relatywnie lepsze możliwości do pozyskiwania środków zewnętrznych na różne projekty. Jest to związane, po pierwsze, z omówioną już międzynarodową pozycją rezerwatów biosfery. Wszelkie projekty zmierzające do poprawy stanu środowiska, ochrony różnorodności biologicznej i kulturowej, zachowania czy rewaloryzacji krajobrazu itp., jeżeli dotyczą terenu rezerwatu biosfery, mają już przez sam ten fakt silniejszą pozycję przetargową. Po drugie, „zarząd” rezerwatu może doskonale pełnić funkcję koordynatora lokalnych projektów, inicjować własne, prowadzić bazę danych na temat dostępnych programów pomocowych, czuwać nad formalną poprawnością składanych wniosków itd.

W przypadku rezerwatów transgranicznych otwierają się w tym zakresie dodatkowe możliwości.

Zachowanie dziedzictwa kulturowego

Ten aspekt funkcjonowania rezerwatów biosfery jest stosunkowo młody i dopiero się rozwija. Zyskał on na znaczeniu po upowszechnieniu się koncepcji zrównoważonego rozwoju oraz jednoznacznym stwierdzeniu istotnego związku między ochroną różnorodności biologicznej i kulturowej. Starania zmierzające do zachowania kultury i lokalnej tożsamości takie jak: utrzymywanie hodowli odmian i ras różnych roślin i zwierząt, zachowanie tradycyjnej struktury gospodarstw rolnych i sposobów uprawy i hodowli, dbałość o kontynuację rzemiosła, kultywowanie lokalnych zwyczajów, zachowanie tradycyjnych form architektury, tworzenie żywych skansenów, dokumentacja dziedzictwa kulturowego itd., dobrze pasują do omówionych wcześniej kierunków oddziaływania marketin-

gowego. Rola rezerwatu biosfery przejawia się w tym zakresie przynajmniej na dwóch płaszczyznach. Podczas opracowywania planu (lub strategii) zarządzania na terenie rezerwatu jest okazja do uwzględnienia w szerokim zakresie aspektów kulturowych, po drugie „zarząd” rezerwatu może skutecznie koordynować różne projekty zmierzające do zachowania dziedzictwa kulturowego, występować z własnymi i pomagać w uzyskaniu środków na ich realizację.

Edukacja

Z punktu widzenia celów jakie ma realizować rezerwat biosfery, edukacja dla zrównoważonego rozwoju odgrywa zasadniczą rolę, gdyż bez społecznej akceptacji cele te nie mogą być osiągnięte. Należy rozróżnić edukację formalną, szkolną, która obejmuje przede wszystkim młodzież i edukację nieformalną, która powinna być adresowana do całego społeczeństwa.

Na terenie rezerwatu biosfery znajduje się często nawet kilka czy kilkanaście szkół różnych typów, które są naturalnymi sprzymierzeńcami w jego działalności, ponieważ edukacja środowiskowa należy do obowiązków systemu oświaty, a nauczyciele stanowią zwykle grupę ludzi o ponadprzeciętnej świadomości ekologicznej. Jednostka kierująca funkcjonowaniem rezerwatu („zarząd”) może wykorzystać tę sytuację wciągając szkoły do współpracy przy różnych projektach. Z kolei szkołom stwarza to możliwość uatrakcyjnienia procesu dydaktyczno-wychowawczego, a często pozyskanie dodatkowych środków. Kolejnym czynnikiem stymulującym taką współpracę jest wzrastające znaczenie tzw. edukacji regionalnej, która może być odniesiona do swoistej wspólnoty, jaka wytwarza się wokół rezerwatu biosfery.

Na tym polu ujawnia się znaczenie rezerwatu biosfery jako przedmiotu identyfikacji i dumy mieszkańców, dotyczy to już nie tylko młodzieży, ale i dorosłych. To, co gdzie indziej może uchodzić za zacofanie, w przypadku rezerwatu biosfery okazuje się wartością zasługującą na światowe wyróżnienie. Niewątpliwie może to pozytywnie oddziaływać na świadomość członków lokalnej społeczności i ułatwić im akceptację ostrzejszych niż na innych terenach rygorów działalności gospodarczej. Jednak, jeżeli chodzi o ludzi dorosłych, samo tylko odwoływanie się do świadomości nie będzie skuteczne, bez konkretnych przykładów pokazujących, że życie na obszarze rezerwatu biosfery może być równie, a nawet bardziej satysfakcjonujące niż na innych terenach.

Reasumując należy stwierdzić, że rezerwaty biosfery w aktualnym rozumieniu tego terminu, to dla lokalnych społeczności bardziej strefa szans niż ograniczeń. Dotyczy to szczególnie takich terenów jak górskie, pustynne czy bagienne, gdzie naturalne warunki gospodarowania są trudne. Wykorzystanie tych możliwości zależy od inicjatywy, aktywności, wytrwałości i pracowitości, a przede wszystkim zgodnej współpracy działających na terenie rezerwatu biosfery struktur państwowych, samorządowych i zainteresowanych organizacji czy grup społecznych. Może w tym bardzo pomóc przyswojenie sobie zasad postępowania określanych jako podejście ekosystemowe (*ecosystem approach*).

Zakończenie

W świetle powyższych rozważań nasuwa się pytanie: w jakim stopniu polskie rezerwy biosfery realizują swoje społeczne funkcje?

Wspólnym elementem sytuacji polskich rezerwatów biosfery, rzutującym na ich działalność zwłaszcza w odniesieniu do zagadnień zrównoważonego rozwoju, jest ich umocowanie prawne. Obowiązująca ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.³ milczy na temat rezerwatów biosfery, ich potencjał nie został także uwzględniony w Krajowej Strategii Ochrony i Umiarkowanego Użytkowania Różnorodności Biologicznej przyjętej przez Radę Ministrów 25 lutego 2003 r. Nie oznacza to, że rezerваты biosfery funkcjonowały nielegalnie! Polska jest reprezentowana w UNESCO i pełnoprawnie uczestniczy w różnych programach tej organizacji, w tym także programie MAB, obejmującym rezerваты biosfery. Jednak brak jakichkolwiek odniesień w prawie krajowym, bardzo utrudnia koordynację działań podejmowanych przez różne podmioty na ich terenie. Wszelka współpraca i uczestnictwo społeczne może być oparte wyłącznie na dobrowolnych porozumieniach.

Na możliwości realizowania przez polskie rezerваты biosfery zadań rozwojowych i wspierania logistycznego określonych w art. 3 Statutu Ramowego wpływa także ich struktura przestrzenna i społeczno-ekonomiczna. Najbardziej zróżnicowany pod tym względem jest Rezerwat Biosfery „Polesie Zachodnie”, obejmujący różne kategorie terenów chronionych, ze stosunkowo liczną populacją mieszkańców, rozwiniętym rolnictwem, złożoną strukturą własnościową itd. Należy zauważyć, że Poleski Park Narodowy pełni w omawianym przypadku rolę ośrodkową, ale nie dominującą, jako że znaczna część rezerwatu nie pozostaje w żadnym formalnym związku z parkiem. W procesie tworzenia tego najmłodszego z polskich rezerwatów biosfery bardzo istotną rolę odegrała lokalna inicjatywa, w którą zgodnie włączyły się samorządy. Obecnie organizacje obywatelskie, takie jak Stowarzyszenie Poleskie czy jednostki samorządowe w rodzaju Centrum Promocji i Rozwoju Polesia Zachodniego efektywnie współpracują z administracją ochrony przyrody w realizacji różnych projektów zgodnych z celami rezerwatu. Nie wykształciła się natomiast formalna struktura koordynacyjna, a opracowanie strategii rozwoju to sprawa przyszłości. Niewątpliwie jest to bardzo pożądane, także z uwagi na transgraniczny charakter rezerwatu o znacznym potencjale rozwojowym.

Stosunkowo młody jest także Kampinoski Rezerwat Biosfery. Przy jego tworzeniu osiągnięto porozumienie z samorządami, co umożliwiło wyznaczenie strefy przejściowej o charakterze głównie rolniczym, obejmującej nieco ponad 50% powierzchni całego rezerwatu. Pokrywa się ona z otuliną Kampinoskiego Parku Narodowego, co jednoznacznie wskazuje na park jako jednostkę wiodącą w sprawach rezerwatu biosfery. Nie umniejsza to celowości powołania organu

---

³ Dz. U. nr 92 z 2004 r. poz. 880.

koordynacyjnego (którego na razie brak) z szeroką reprezentacją społeczną, ani opracowania strategii zrównoważonego rozwoju dla całego rezerwatu. Pewne szanse wzmocnienia funkcji społecznych można wiązać z szerszą inicjatywą o charakterze zrównoważonego rozwoju, jaką jest Partnerstwo Zachodniego Mazowsza, oraz udziałem Kampinoskiego Parku narodowego w sieci Natura 2000.

Polska część Rezerwatu Biosfery Karpaty Wschodnie, obejmująca trzy duże tereny chronione oraz liczne miejscowości, może pochwalić się szeregiem projektów i inicjatyw realizowanych z udziałem miejscowej społeczności. Aktywność ta jest związana przede wszystkim z różnymi formami współpracy międzynarodowej. Istnieje w tym zakresie nieformalne ciało koordynujące w postaci umiejscowionej w Szwajcarii (!) Fundacji na Rzecz Ochrony Różnorodności Biologicznej w Karpatach Wschodnich. Kontakty międzynarodowe, realizowane w ramach trójstronnego rezerwatu biosfery mają także swój wymiar społeczny, ponieważ ułatwiają współpracę samorządów i realizację wspólnych projektów. Na płaszczyźnie krajowej cele powołania rezerwatu biosfery znajdują zrozumienie na poziomie gmin oraz Bieszczadzkiej Agencji Rozwoju Regionalnego. W tym wypadku jednak brak formalnej jednostki koordynującej pracę rezerwatu, nie opracowano też perspektywicznego planu działania, a opracowywana strategia zrównoważonego rozwoju turystyki jest terytorialnie ograniczona do obszaru parku narodowego.

Status transgranicznego rezerwatu biosfery mają także Tatry. Z polskiej strony obszar rezerwatu pokrywa się z terenem Tatrzańskiego Parku Narodowego. Sytuacja taka powoduje, że rezerwat biosfery jest w odbiorze społecznym utożsamiany z parkiem, a wszelkie pozytywne i negatywne strony współpracy TPN z miejscowym społeczeństwem przenoszą się na rezerwat biosfery. W obecnych warunkach, przy braku otuliny, przestrzeń do realizacji funkcji rozwojowej (a częściowo także wspierania logistycznego) jest bardzo ograniczona. Jest to zupełnie zrozumiałe, jeśli zważyć, że zgodnie z ustawą o ochronie przyrody (art. 8 p. 2) celem parku narodowego jest ochrona różnorodności biologicznej i restytucja przyrody, a nie praktyczna realizacja zrównoważonego rozwoju. Jeśli ustawa dopuszcza pewne formy gospodarczego wykorzystania zasobów parków (strefy ochrony krajo-brazowej), to jest to raczej wyraz smutnej konieczności wynikającej ze struktury własności niż uznania przyrodniczej celowości takiego postępowania.

Podobna pod pewnymi względami sytuacja ma miejsce w Karkonoszach. Polska część rezerwatu biosfery jest terytorialnie ograniczona do powierzchni parku narodowego i brak jest warunków do wyznaczenia pełnowartościowej (tj. umożliwiającej realizowanie istotnych funkcji) strefy przejściowej. Z drugiej jednak strony park posiada otulinę, w której musi współpracować z samorządami, a także funkcjonuje polsko-czeska Rada Rezerwatu Biosfery (transgranicznego) z udziałem reprezentacji społecznych. Rada ma stałe biuro, a w jej skład wchodzi koordynatorzy umiejscowieni w obu parkach narodowych. Zawarto także formalne porozumienie o dążeniu do realizacji polityki ekorozwoju w całym regionie karkonoskim. Rezerwat biosfery w Karkonoszach, traktowany jako całość, zbliża się zatem do wypełnienia zaleceń statutu ramowego, a jego ewentualne powiększenie po polskiej stronie, umożliwiłoby wprowadzenie w życie tych zaleceń także na obszarze RP.

Słowiński Rezerwat Biosfery jest w chwili obecnej także tożsamy z parkiem narodowym, przez co jego funkcja rozwojowa, a częściowo także wspierania logistycznego, jest znacznie ograniczona. Możliwość zmiany tego stanu rzeczy powstała dopiero w 2004 r., kiedy po wielu latach bezowocnych wysiłków wyznaczono wreszcie otulinę parku. Ewentualne powiększenie rezerwatu biosfery o tę otulinę otworzy możliwość wyznaczenia pełnowartościowej strefy przejściowej i stworzy materialne podstawy dla spełnienia kryteriów statutu ramowego.

Utworzony w tym samym czasie (1977 r.) co słowiński i białowieski – Babiogórski Rezerwat Biosfery, przez długie lata w praktyce nie odróżniał się od Babiogórskiego Parku Narodowego. Dopiero wyznaczenie otuliny (1997 r.) i przeprowadzona w porozumieniu z samorządami procedura formalnego powiększenia rezerwatu biosfery, głównie o teren gminy Lipnica Wielka, stworzyły nową jakość i pozwoliły na praktyczną realizację celu rozwojowego. W ramach Rady Naukowej Parku Narodowego działa podkomisja do spraw rezerwatu biosfery z udziałem czynnika społecznego, założono bliskie celom rezerwatu Stowarzyszenie Przyjaciół Babiej Góry, realizowane są pierwsze projekty mające na celu realizację zasad zrównoważonego rozwoju. Współpraca ta nie ma jeszcze w pełni instytucjonalnego charakteru, ale ewoluuje w pożądanym kierunku, stymulowana dodatkowo perspektywą współpracy ze stroną słowacką.

Białowieski Rezerwat Biosfery przez długi czas pokrywał się terytorialnie z Białowieskim Parkiem Narodowym, przez co nie mógł realizować pełnego wachlarza funkcji przewidzianych w Statucie Ramowym i Strategii. W poszerzeniu rezerwatu słusznie upatrywano nie tylko nadania mu nowej dynamiki, ale też sposobu na rozwiązanie kontrowersji wokół metod ochrony Puszczy Białowieskiej jako całości. Przygotowany przy aktywnej współpracy samorządów, organizacji społecznych, parku narodowego i leśników, projekt powiększenia rezerwatu na teren całej Puszczy zyskał akceptację UNESCO pod koniec 2005 r. Należy oczekiwać, że Białowieski Rezerwat Biosfery stanie się modelowym w skali kraju przykładem funkcjonowania tego typu obiektu.

Rezerwat Biosfery Jezioro Łuknajno w obecnym kształcie nie ma żadnych podstaw do spełnienia rozważnych tutaj kryteriów Statutu Ramowego.

Jak wynika z przedstawionego materiału, polskie rezerwaty biosfery mają jeszcze dużo do zrobienia na drodze spełnienia zadań współcześnie im stawianych, a zarazem spożytkowania ogromnego potencjału, jaki w nich tkwi. Na podkreślenie zasługuje znaczący postęp, jaki dokonał się w tym zakresie w ciągu ostatnich kilkunastu lat, w miarę upowszechniania się zasad przyjętych na konferencji w Sewilli. Postęp ten utrudnia brak regulacji prawnych normujących sposób „zarządzania” rezerwatem i opracowywania dla takiego obszaru zintegrowanego planu zrównoważonego rozwoju, a także ograniczenie terytorialne niektórych rezerwatów biosfery do granic parku narodowego.

Starając się o stworzenie odpowiednich ram prawnych, trzeba jednocześnie szukać innych dróg uspołecznienia funkcjonowania polskich rezerwatów biosfery. Właściwą drogą są dobrowolne porozumienia zawierane przez samorządy terytorialne i administrację odpowiedzialną za ochronę przyrody oraz inne zainteresowane czynniki społeczne i państwowe. Mogłyby one działać pod

egidą marszałka danego województwa i/lub wojewody. Z pewnością samo porozumienie i ustanowienie jakiegoś ciała kolegialnego nie wystarczy, potrzebny jest stale działający organ wykonawczy, wyposażony w podstawowe zaplecze biurowe i dysponujący choćby nielicznym personelem. Organ taki miałby przede wszystkim zadania koordynacyjne, inspirujące, doradcze i informacyjne oraz planistyczne – zmierzające do wypracowania i uzgodnienia długofalowej strategii zrównoważonego rozwoju na terenie rezerwatu. Wcielenie jej w życie powinno się odbywać przez zintegrowanie (w odpowiednim zakresie) gminnych planów zagospodarowania przestrzennego oraz planów ochrony sporządzanych dla parków narodowych, parków krajobrazowych, rezerwatów przyrody i obszarów Natura 2000, występujących na terenie danego rezerwatu biosfery.

Z pewnością wykonywanie tak postawionych zadań wymaga nakładów finansowych. Jest to jednak inwestycja, która może być bardzo rentowna – zarówno w sensie ogólnym – poprzez poprawę ochrony biologicznej i kulturowej różnorodności, jak i dosłownie – poprzez zwiększenie strumienia środków płynących na teren rezerwatu biosfery.

Literatura

- Alejsiak W., 1999, *Turystyka w obliczu wyzwań XXI wieku*, ALBIS, Kraków.
- Batisse M., 1997, *Biosphere Reserves – A Challenge for Biodiversity Conservation & Regional Development*, *Environmnet*, 39, 5, 8–33.
- Bioret F., et all, 1998, *A Guide to Biosphere Reserve Management: A Methodology Applied to French Biosphere Reserves*, UNESCO, Paris.
- Bioret F., 2001, *Biosphere Reserve manager or coordinator?*, *Parks*, 11, 1, 26–29.
- Criteria for Designation and Evaluation of UNESCO Biosphere Reserves in Germany*, 1996, German National Committee for the UNESCO-MAB Programme, Bonn.
- Dąbrowski P., 2000, *Transboundary Biosphere Reserves: The Comment to the Statutory Framework of the World Network of Biosphere Reserves*, [w:] A. Breymeyer, P. Dąbrowski, (red.), *Biosphere Reserves on Borders*, Polski Narodowy Komitet UNESCO-MAB, Warszawa.
- Dąbrowski P., 2002, *Polish Biosphere Reserves in the Changing Society*, [w:] *Changing Natural and Cultural Values in Biosphere Reserves*, Slovak National Committee for the UNESCO-MAB, Bratislava, 41–50.
- Dąbrowski P., 2005, *Synteza 200-letniego rozwoju idei ochrony przyrody*, *Aura*, 1, 10–13.
- Obermair K. (red.), 1998, *Future Trends in Tourism*, AIT, Vienna.
- Światowa Strategia Ochrony Przyrody*, 1985, LOP, (wyd. polskie), Warszawa.

dokumenty dostępne na stronach internetowych:

www.unesco.org/mab:

- *The Statutory Framework of the World Network of Biosphere Reserves*;
- *Seville Strategy*;

www.biodiv.org:

- *Review of the Principles of the Ecosystem Approach*;
- *Convention on Biological Diversity*. P. Dąbrowski

Social functions of biosphere reserves

Summary

The global network of biosphere reserves has been systematically expanded since the 1970s. The initial reason for creating biosphere reserves was the preservation of diversity of living organisms in natural and semi-natural ecosystems. Other goals of the program included securing representative land parcels for scientific research purposes as well as creating conditions conducive to environmental education. Since the 1980s, a greater emphasis has been placed on the social function of biosphere reserves. Today, biosphere reserves serve as a model solution to the problem of attempting to reconcile the protection of biological diversity and social expectations of progress.

Polish biosphere reserves are not yet performing their social function to the extent that they should. The problem that commonly affects Polish biosphere reserves is the lack of a legal framework that would regulate their sustainable development efforts.

It appears that the solution to this problem is freely formulated agreements between local governments and agencies responsible for environmental protection as well as other stakeholders in order to yield a body that would manage development issues in and around biosphere reserves. This type of approach would produce a socially acceptable solution. Such a body would be charged with the coordination, inspiration, and planning of sustainable development strategies for its assigned biosphere reserve. In addition, it would play an advisory role and serve as a source of information for stakeholders.